

Педагогічне Бюро Полтавської Губерніальної Народньої Управи.

Книжки для читання в класі

НИЗКА II

ВИП. 10

О Л Е С Я

Б. Грінченка.

У ПОЛТАВІ.
Воку Божого
1918.

О л е с я .

Те було давно. Це було тоді, як нашу землю шарпали турки й татари, а гетьмани українські ходили з козацтвом одбиватись од ворогів.

Тоді на Волині було невеличке село. Воно захова-лося в улоговині. Круг його були ліси. В селі жили про-сті люде хлібороби. Як-би не татари, то їм жити було-б не погано. А то часто й густо набігали татари. Вони гра-бували, палили й руйнували села. Старих та малих уби-вали, а молодих брали в неволю та й продавали рабами на тяжкі роботи туркам. Іноді гнали татари з України тисячі безчасних людей.

І цьому селу довелося зазнати лиха, але поки ще тільки один раз. Село заховалося в лісах і знайти його було не легко.

На край села стояла невеличка хатка. Біля неї пи-шався рясний садок. У садку гули бджоли. Там була пасіка.

У хатці жив старий дід Данило. Колись він козаку-вав, був у неволі турецькій, але визволився відтіля. Тепер жив дома, пасішникував. Жінка його давно вмерла. Він прийняв до себе двоє сиріт: дівчину Олесю та хлопця-стри-бунця Михайлика. Олеся вже була величенька дівчина років шістнадцяти.

Дід був щасливий з дітьми, а діти були щасливі з ним. Діти так любили, як дід розмовляв з ними. Він розказу-вав їм про турецьку та про татарську неволю. Оце було сидить дід у пасіці, робить що-небудь, граблі чи ще що. Михайлик-стрибунець і собі щось тут лаштує, і дівчина

БІБЛІОТЕКА ІСТОРІОГРАФІЧНОГО
ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554

Олеся з шиттям сидить. Сонце сяє, пташки щебечуть, бджоли гудуть. То оце Михайлик:

— Розкажіть, дідусю, про неволю турецьку!

А дідусь:

— Та я вже розказував—ти-ж чув. Ще й не раз,— хіба тобі мало?

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дідусю! Так гарно слухати!

І дід починає оповідати, а діти слухають і очей не зведуть з його. Олеся схилить чорняву голівоньку на руку, а Михайлик-стрибунець уже не стриба, а теж сидить, слуха. А дід розповіда, як був він на турецькій каторзі:

— Три роки вибув я на каторзі турецькій, прикований до місця. Так от за попереk узято ланцюгом і приковано. Сидіти можна і встати можна і лягти, а піти—ні. А каторга—це корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судину. А за те наші голі спини раз-у-раз доглядачі списували нагаями та колючою червоною таволгою...

— І кров текла?—скрикує Михайлик.

— Текла,—каже дід.

— Я-б їх усіх повбивав тих татар та турків проклятих!—погукне хлопець, стискаючи кулаки. Олеся нічого не скаже, тільки все обличчя їй зблідне. А дід далі:

— Покалічено тоді мене добре. А надто годували погано бусурмани: цвілими сухарями та смердючою водою. За таким життям уся сила пропала, бо мене ще й порубано трохи, як у бран брата. Ну, то як визволили мене козаки—нездатний я вже був козакувати. Вернувся я до-дому. Тут я й ваших батьків зазнав: і твого, Олеся, і твого, Михайлику. Вибули сусіди. Тільки Михайлик був ще тоді дуже малий—років зо два йому було. А тобі, Олеся, вже років із сім було, і ти бігала вже швиденько. Жили ви гарно. Коли це набігла татарва... Що тут казати? Одбивались ми люто, та нічого не вдіяли. Село татари спалили, багато людей повбивали, багато у бран забрали.

А де хто повтікав. Оті втікачі вернулися сюди потім, та й знов тут побудувалися. Мене вдарено чимсь важким по голові. Я й упав. Але я не вмер і вночі очутивсь. Дивлюся: місяць світить, видно. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожарині, а круг мене трупи трупи... Прийшов ранок. Пішов я поміж трупами і знайшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матері. Тут і батько твій був з розрубаною головою.

— Прокляті! ой прокляті!—скрикує Михайлик.

— І твій тут батько й мати були, Олесю, мертві... А тебе вже я потім знайшов у лісі. Ти забігла якось туди... От і все...

Змовкне дід. Олеся сидить не ворухнеться. В неї обличчя бліде, в очах пала якийсь огонь. Дід гляне на неї та й похита головою:

— Гай-гай!—каже:—Засмутив я тебе, мою ясочку. Але що-ж робити! Без лиха не проживеш. Не журіться, діточки,—ваші батьки полягли доброю смертю, рідний край боронючи. Кожен чоловік повинен боронити від усякого ворога рідний край, не жаліючи свого життя.

— Еге, не жаліючи свого життя!..—промовить дівчинка тихо та й замислиться ще дужче і довго замислена ходить.

Ото одного разу була неділя. Олеся з Михайликом лагодились іти в ліс по ягоди, а дід казав:

— Глядіть, діточки, далі від багновища, а то лихо буде.

У лісі було величезне болото-багновище. Іноді, не знаючи, набреде на його людина та й утопне. Дід і боявся, щоб з дітьми чого не було. Олеся каже:

— Не бійтеся, дідусю, хіба ми не знаємо?

А Михайлик-стрибунець і собі тоненьким голосочком:

— А вже-ж знаємо!

Побрали діти глечики та й пішли. Дід довго дивився їм у слід.

Михайлик каже:

— Олесю сестричко! ходім аж на той бік лісу.
Ліс не можна було перейти, бо болото-ж там було.
А обходити далеко—верстов шість.

Олеся каже:

— Але-ж це далеко.

— Дарма,—каже Михайлик,—так ягід там багато.
Ходім, голубонько!

— То й добре!—каже Олеся.

І вони пішли. Не ввійшли у ліс, подались узліссям.
З одного боку був височезний старий, темний ліс. А з
другого боку простягався степ.

Дівчина й хлопець ішли швидко. Вже верстов п'ять
одійшли від дому. Коли це Михайлик скрикнув:

— Глянь, Олесю, що то таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люде. Всі були
верхи. То були не наші люде. Гостроверхі шапки маячили
здалека. Таких шапок наші не носять. Олеся багато чула
де-чого від діда. Вона пізнала цих людей—це були та-
тари.

Татари! Вони приїхали на Україну палити села, уби-
вати або в неволю забірати людей. Ось-ось вони побачуть
їх і заберуть. Олеся вхопила Михайлика за руку і мовчки
потягла в кущі.

— Що то? що то?—питався Михайлик.

— Цить! Татари!

Михайлик так і занімів. Острах обняв його такий,
що він і слова не міг вимовити. Олеся з-за кущів бачи-
ла, як татари їхали просто на ліс, як поводили сюди й
туди головами. Це вони, шукають де село. Ще кілька
часу, і вони знайдуть його. Що тоді буде?

Село запалють, людей повбивають. І дідуся вб'ють!..
Боже мій! Треба бігти, треба сказати!..

Але-ж татари їдуть кіньми; вони доїдуть швидче, ніж
вола добіжить. Як-би вони тут загаялись! Та як-же те
зробити, як це їй зробити?

Бідне серденько в Олесі мучилось. А татари підїздили все ближче та ближче. Уже видко їхні обличчя. І відразу Олеся надумала... Вона вхопила Михайлика за плече:

— Братіку, біжи лісом до-дому, скажи дідусеві, що їдуть татари. Чуеш?..

І вона потрусила хлопця за плече. Він немов прокинувся з того і глянув на дівчину.

— Біжи, а то дідуся вб'ють.

— А ти-ж?—спитався хлопець.

Олеся штовхнула його, щоб біг, кажучи:

— Я знаю сама, що зроблю,—не бійся! Ніколи говорити—біжи!

Хлопець не думав довго. Він кинувся у ліс і побіг з усієї сили.

Олеся зосталася сама. Вона постояла ще кілька хвилин. Обличчя було бліде. Але вона не боялася. Вона вийшла з-за куща і пішла по-підлісом зовсім не в той бік, де було її село.

Ішла так, мов не бачила татар. Але татари її побачили. Вони кинулися до неї. Олеся скрикнула й побігла що-сили далі. Та бігла вона недовго. За хвилину татари наздогнали її, щось закричали, загукали. Їх було чоловік тридцять. Вони зупинились і почали проміж себе джеркотіти. А далі один, високий, підійшов до дівчини. Він загомонів по нашому, але так погано, що Олеся ледве розібрала, що він каже.

— Хороша дівчина! Хороша дівчина! Ми тобі нічого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам скажи, де тут єсть село?

Олеся каже:

— За лісом. Оцей ліс перейти—то й село по той бік.

А татарин їй:

— То ти нас проведи цим лісом, а то ми тут дороги не знаємо.

Олеся каже:

— Проведу.

А татарин знову:

— Та не одури і не тікай, а то бачиш оце!

І він виняв з піхов криву гостру шаблюку і лиснув нею перед очима у дівчини.

— Бачиш оце?—голову зрубаю!

— Бачу!—каже Олеся.

Олесі накиннули на шию аркан. Високий татарин узяв той аркан у руки, пустив дівчину поперед свого коня і сказав:

Веди!

Олеся повела.

Але вона йшла зовсім не в той бік, куди Михайлик побіг. Вона ще трохи обійшла ліс, тоді знайшла стежку, що бігла в ліс із степу і пішла по їй. Татари їхали слідком за нею. Де далі, ліс усе густішав. Олеся вела ворогів просто в середину лісу, де було болото.

Вона вела й думала:

— Чи добіг-же Михайлик до-дому? Чи сказав-же дідусеві? Ох, хоч-би мені довше поводити їх, поки він добіжить!

І вона йшла тихо, иноді звертала у бік, тоді знов назад верталася. Татари сердились, а високий кричав:

— Чого ти плутаєш? Веди гарно, а то ось!

І він показував рукою на шаблюку.

Дівчина казала:

— А ось зараз ліс скінчиться, там і село.

І вела далі. Ліс зробився страшенно густий. Але-ж Олеся добре його знала. Вона так часто ходила сюди по гриби, по ягоди. Вона знала, де болото. Невеличка смужка твердої землі вганялася у дряговину. Олеся повела татар туди. За деревами болота не було видно. Навкруги було темно і пуца така, що тільки той, хто добре знав ліс, міг відціль вийти, не загрузши вь болоті. Татари-ж лісу не знали.

Високий татарин скрикнув:

— Чого-ж ти стала? веди?

Дівчина повернулася до ворогів. На блідому обличчі палали темні очі. Вона глянула ворогам у вічі і тихо промовила:

— Я далі не піду.

Татарин підыхав аж до неї, показав їй нагая й вилаяв. Дівчина осміхнулася:

— Я не поведу вас далі, хоч-би ви й убили мене. Я вас, вороги, завела в цей ліс, і ви не вийдете відціль.

Тії-ж миті ніж блиснув у татарській руці і вдарив дівчину в груди. Як билина підрізана, впала вона до-долу.

Її голівонька схилилась, і чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї, і всі вороги повернули назад.

А Михайлик тим часом добіг до-дому. Він казав, що татар хто й зна скільки. Люде покидали все і повтікали в ліс. Дід Данило думав, що він там і Олесю знайде.

День просиділи люде в лісі. Потім їм не стало харчу. Другого дня треба було вертатися. Послали одного парубка подивитися, що в селі. Люде зрозуміли, що татари їх обминули, і почали вертатись до-дому.

Але-ж Олесі там не було. Дід Данило попрохав кілька чоловіка і всі, узброївшись, гуртом пішли шукати її в лісі. Михайлик привів їх до того місця, де він покинув Олесю.

Тут знайшли татарські сліди. По тих слідах пройшли в лісову пушу. Довго йшли, аж поки побачили татарських коней, що позагрузали в болоті. Татар не було. Мабуть вони позлазили з коней та й потопли в багнюці.

Дід Данило йшов попереду. Він перший побачив Олесю. Вона лежала мертва. На шиї в неї був татарський аркан.

Тоді зрозумів Данило і всі люде, що вона своєю смертю обрятувала рідне село.

Зробили мари з гілок і понесли дороге тіло до-дому.

Другого дня ховали Олесю. Подруги-дівчата несли труну. В їй лежала Олеся вбрана, як молода княгиня. На голові в неї був вінок. Навкруги співали пташки, вгорі сяло сонце. А вона лежала тиха, спокійна. Навіть здавалось, що на обличчі в неї сяла якась радість.

Еге, їй можна було радіти.

Ридаючи, провели її до холодної ями; ридаючи, засипали землею. Не сам дід Данило плакав,—плакали всі: і старі й малі, і чоловіки й жінки, і подруги-дівчата.

Але як кинули на могилку останню лопату землі, дід Данило підвів голову. Він уже більш не плакав. Обличчя йому було поважне. Він простяг руки над могилкою і сказав:

— Кожен повинен боронити свій рідний край, не жаліючи життя! Дай, Боже, всякому такої смерті!

